

İSLAM BORÇLAR HUKUKUNDA BEDELLERİN MİKTARINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİĞİN SÖZLEŞMEYE ETKİSİ

THE EFFECT OF THE CHANGE IN THE AMOUNT OF COSTS IN THE ISLAMIC LAW
OF OBLIGATIONS ON THE CONTRACT

AHMET EKİNCİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ, KAFKAS ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ İSLAM HUKUKU ANABİLİM DALI
DR. LECTURER, KAFKAS UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY ISLAMIC LAW OF THE
DEPARTMENT

ahmedekinci@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-0803-6449>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.706187>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

19 Mart / March 2020

Kabul Tarihi / Accepted

23 Haziran / June 2020

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as

Ekinci, Ahmet, "İslam Borçlar Hukukunda Bedellerin Miktarında Yapılan Değişikliğin Sözleşmeye Etkisi [The Effect of the Change in the Amount of Costs in the Islamic Law of Obligations on the Contract]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 7/1 (Haziran/June 2020): 389-422

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.

For Permissions
ilahiyyatdergisi@kilis.edu.tr

İSLAM BORÇLAR HUKUKUNDA BEDELLERİN MİKTARINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİĞİN SÖZLEŞMEYE ETKİSİ

Öz

Muâmelât alanında fakihlerin üzerinde çokça kafa yorup, farklı görüşler ortaya koyduğu meşhur konulardan biri de alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışa dâhil olup olmadığı meselesidir. Alışverişlerde akid tamamlandıktan sonra bâyi veya müşteriden bir tarafın aldanması, aldatılması gibi gerekçelerle veya herhangi bir gerekçe olmaksızın müşteri veya satıcı tarafından semende arttırım veya indirim yapılması ile satıcının sattığı malda arttırım yapması fakihler tarafından câiz görülmüştür. Konuya ilişkin olarak fakihlerin ihtilafa düştüğü nokta ise yapılan arttırım veya indirimin asıl satışa eklenip eklenmeme meselesidir. Bu noktada fakihler tarafından üç farklı görüş ileri sürülmüştür. Hanefî ve Mâlikîler'in temsil ettiği birinci görüşe göre semende yapılan arttırım ve indirim ile satıcının malda yaptığı ziyadeler, asıl satışın bir devamı niteliğinde olup asıl satışa dâhildir. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde, sadece meclis veya şart muhayyerliğinin olduğu zamanda yapılan arttırım ve indirimler asıl satışa eklenirken bunların olmadığı zamanda yapılanlar ise hibe kabul edilmektedir. İmam Züfer (ö. 158/775) ise alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimi hiçbir şekilde asıl akde eklemez.

Özet

Alışverişlerde akid tamamlandıktan sonra bâyi veya müşteriden bir tarafın aldanması, aldatılması gibi gerekçelerle veya herhangi bir gerekçe olmaksızın müşteri veya satıcı tarafından semende arttırım ve indirimin yapılması ile satıcının sattığı malda arttırım yapması câiz görülmüştür. Nitekim fakihler, konu hakkında delil olarak getirdikleri ilgili ayet ve hadisler doğrultusunda alışverişlerde yapılacak arttırımın câiz olduğunu çıkarmışlardır. Fakihler delil olarak getirdikleri hadislerde yapılması istenilen ziyadelerin yapılması zorunlu olmayıp ihtiyat çerçevesinde mendub olarak kabul etmişlerdir. Nitekim alışverişlerde ölçüde esas olan, terazinin iki kefesinin de birbirine eşit olmasıdır. Hadiste fazla olarak tartılması tavsiye edilen miktar belli olmamakla birlikte az bir arttırımayla gerçekleşecek olan fazlalıktır. İlgili hadislerden tartma işlemini yapan ister mal sahibi olsun ister çalışan işçi olsun isterse bu işi ücret karşılığında yapan üçüncü bir şahıs olsun fark etmeksizin malı tarttıklarında mala biraz ekleme yaparak tartmalarının câiz olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca fakihler alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlerin câiz olduğuna dair sa-habe uygulamalarını da delil olarak göstermişlerdir.

Konuya ilişkin olarak fakihlerin ihtilafa düştüğü nokta ise yapılan arttırım veya indirimin daha önce gerçekleşen satış akdinin bir devamı mı yoksa akidden bağımsız yapılmış bir hibe mi olduğudur. Bu noktada fakihler tarafından üç farklı görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşler şunlardır:

1. Hanefî ve Mâlikîlere göre semende yapılan arttırım ve indirim ile satıcının malda yaptığı ziyadeler, asıl satışın bir devamı niteliğinde olup asıl satış bedelinde yapılmış bir arttırım veya indirimdir ve bunlar asıl satış esnasında üzerine anlaşılan semen veya malın hükümlerine tabidir. Örneğin, müşteri 100 TL'ye satın aldığı bir ürün için 20 TL arttırım yaparak satıcıya 120 TL öderse veya satıcı 100 TL'ye sattığı üründe 10 TL indirim yaparak fiyatı 90 TL'ye düşürürse veya satıcı sattığı 10 kg. ürüne kendiliğinden 2 kg. daha ekleyecek olursa yapılan bu arttırım ve indirimler asıl satıştan sayılır. Akid en son belirlenen fiyat ve mal üzerinden yapılmış kabul edilir.

2. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde, semende yapılan arttırım ve indirimler şayet meclis veya şart muhayyerliğinin bulunduğu zamanda gerçekleşmişse yapılan bu arttırım ve indirimler asıl satışın devamı niteliğinde olup asıl satıştan sayılmaktadır. Fakat yapılan arttırım ve indirimler bu iki muhayyerliğin bulunduğu bir zamanda

yapılmamışsa bunlar asıl akde eklenmezler. Bu durumda yapılan arttırım ve indirimler hibe sayılır.

3. İmam Züfer ise alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimi hiçbir şekilde asıl akde dâhil etmemektedir. İmam Züfer'e göre yapılan arttırım asıl satışın bir devamı niteliğinde olmayıp satış bedeli dışında yapılmış bir hibedir. Yapılan indirim ise paranın bir kısmında yapılmış ibrâ yani satıcının alacağı paranın bir kısmından feragat etmesidir.

Alışverişte yapılan arttırım ve indirimlere yönelik mezheplerin ortaya koyduğu görüşlerin, satılan malın başkasına ait olduğunun anlaşılması, malın kusurlu çıkması, akdin fasit olması veya karşılıklı rıza ile akdin feshedilmesi gibi satılan malın iadesini gerektiren bir durumla karşılaşıldığında uygulaması ise şu şekildedir:

Hanefî ve Mâlikîler'e göre satılan malla birlikte yapılan arttırım ve indirimlerin iade edilmesi gerekir. Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre meclis veya şart muhayyerliğinin dışında yapılan arttırım ve indirimler satıştan bağımsız hibe olarak kabul edilmekte ve iadesi gerekmemektedir. İmam Züfer'e göre ise yapılan arttırım ve indirimler satıştan bağımsız hibe olduğundan hiçbir surette iadesi gerekmez.

Hanefîler satış bedeli olan semende yapılan arttırım ve indirim ile satılan malda yapılan arttırımın asıl alışverişe eklenmek suretiyle sabit olabilmesi için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bunları sıralayacak olursak:

1. Semende arttırım yapılabilmesi için malın arttırım esnasında mevcut olması gerekir. Nitekim satılan malın arttırma esnasında mevcut olmaması, hakikaten veya hükmen telef olması durumunda yapılacak arttırım sahih değildir.

2. Mebûde (malda) yapılacak olan arttırımın sahih olabilmesi için arttırımın miktarının malum olması gerekir. Nitekim teslim ve tesellüm gereken akidlerde mebûnin (malın) meçhul olması akdi fasit kılar.

3. Semen (satış bedeli) veya mebûde (malda) yapılan arttırımın asıl satışa eklenebilmesi için akid meclisinde kabul edilmesi gerekir.

4. Mebûnin (malın) bedeli olan semende yapılacak indirimin akid meclisinde kabul edilme zorunluluğu bulunmamaktadır. Bundan dolayı semende yapılacak indirim akid meclisinde yapılabileceği gibi, meclis dağıldıktan sonra da yapılabilir.

5. Mebûnin bedeli olan semende indirim yapılabilmesi için mebûnin deyn olması gerekir, ayn olması durumunda mebûde indirim yapılamaz.

6. Müşterinin talebi üzerine üçüncü bir kişi semende bir arttırım yapacak olursa bu fazlalığın ödenmesi müşteriye aittir.

7. Alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimin asıl satışa eklenmesi vekil dışında bâyi, müşteri veya üçüncü şahsın yapması durumunda geçerlidir.

8. Bâyi, sattığı malın karşılığı olan semenin (satış bedelinin) tamamında indirim yapabilir ve bu indirim sahihtir. Yapılan bu indirim asıl satışa eklenmez fakat semen müşterinin zimmetinden düşer.

9. Müşterinin yapmış olduğu fiyat arttırımı her ne kadar asıl satışa eklense de yapılan bu arttırım şefî' (şüfadar) hakkında asıl satıştan sayılmaz.

10. Bâyinin berâati ıskât ile müşteriden alacağından feragat etmesi durumunda müşteri, bâyiye vermiş olduğu semeni geri ödemesi için talepte bulunabilir. Fakat satıcı, berâati istifâ ile alacağından feragat etmesi durumunda müşteri bâyiye verdiği semeni geri ödemesi için talepte bulunamaz.

Kanaatimize göre meclis veya şart muhayyerliğinin bulunduğu zamanda yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışa eklenmesi daha isabetlidir. Nitekim bu iki durumda akid henüz tamamlanmamıştır ve bu zamanda yapılan arttırım ve indirimler daha önce yapılan akdin devamı niteliğindedir. Meclis veya şart muhayyerliğinin bulunmadığı zamanda yapılan arttırım ve indirimler ise satıştan bağımsız bir hibedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Alışveriş, Arttırım, İndirim, Asıl Satış.

THE EFFECT OF CHANGE IN THE AMOUNT OF COSTS ON THE CONTRACT IN THE ISLAMIC LAW OF OBLIGATIONS

Abstract

One of the famous issues in the field of transaction, about which the Islamic scholars think in earnest and present different opinions, is whether the increases and discounts made in the purchases are included in the main sale. According to the Islamic scholars it is permissible to make an increase in or a discount on the price of a product by a seller or a buyer, or to make an increase in the goods that the supplier sells, backed with reasons such as deception of the supplier or the customer after the agreement, or without any reason. The point on which the Islamic scholars disagree regarding this issue is whether the increase or discount is added to the main sale. At this point three different views are put forward by the Islamic scholars. According to the first view represented by the schools of Ḥanafī and Mālīkī, the increase in and the discount on price, and the increase made by the seller in the goods are a continuation of the main sale, and are included in the main sale. According to the schools of Shāfi'ī and Ḥanbalī, only the increase and discount made are added to the actual sale if there are assembly and approval sales, if not all they do is considered donation. On the other hand, Imām Zufar (d. 158 AH/775 CE) does not add the increase and discount in trade in any way to the actual contract.

Summary

According to the Islamic scholars it is permissible to make an increase in or a discount on sale price by the supplier (dealer) or the buyer, or to make an increase in the goods that the supplier sells, backed with reasons such as deception of the supplier or the customer after the agreement, or without any reason. As a matter of fact, the Islamic scholars conclude that it is permissible to increase the prices in trade in accordance with the related verses and hadiths they present as evidence. In the hadiths they show as evidence, they accept that those required increases are not mandatory; they are *mustahabb* (*mandub*) as contingency reserve. As a matter of fact, what is essential in trade is that the balance between two scales is observed. Although it is not clear in the hadith the amount recommended to be weighed as excess, it is the excess that will be realized with a small increase. It is understood from the related hadiths that it is permissible for them to weigh the goods by adding a little more to the goods, regardless of whether it is the owner of the goods or the employee or a third party who does this work for a fee. In addition, the Islamic scholars bring forth the practices of the Companions of the Prophet Muhammad as evidence that the increases and discounts made in trade are permissible.

The point on which the Islamic scholars disagree regarding this issue is whether the increase or discount is added to the main sale. At this point three different views are put forward by the Islamic scholars. These views are as follows:

1. According to Ḥanafī and Mālīkī schools (sects), the increase in and the discount on price, and the increase made by the seller in the goods are a continuation of the main sale, and are included in the main sale, and are increase or decrease made affecting the actual sale price, and these are subject to the provisions dealing with the sale price or the goods agreed upon during the actual sale. For example, if the customer pays 120 TL for a product he has bought for 100 TL by paying another 20 TL, or if the seller reduces the price to 90 TL by providing 10 TL off for the product he has sold for 100 TL, or if the seller adds 2 kilograms more to the 10 kg product he/ she has sold, all of these increases and discounts would be regarded as the original sale. The contract is considered to have been made according to the last-minute sense of price and goods.
2. According to Shāfi'ī and Ḥanbalī schools (sects), if the increases and discounts made affecting the sale price are realized when there is an assembly (place where the

contract is signed by both parties) or a right of option (khiyār al-shart), these increases and discounts are the continuation of the original sale, and are regarded as if the original sale. However, if the increases and discounts are not made at a time when these two rights of option are available, they are not added to the actual contract. In this case, the increases and discounts made are considered as donation (hiba).

3. On the other hand, Imām Zufar (d. 158 AH/775 CE) does not add the increase and discount in trade in any way to the actual contract. According to Imām Zufar, this increase is not a continuation of the original sale but a grant made apart from the sale price. And the discount made on a part of the money (ibrā) is that the seller abdicates some of the money he/she would receive.

In case of any situation necessitates the return of the sold goods, such as; finding out that the purchased goods belonged to someone else, there are defects in goods, the contract is peccable, or the contract is terminated by mutual consent, the application of the views expressed by the sects (schools) for the increases and discounts made in trade is as follows:

According to Ḥanafī and Mālīkī schools, the increases and discounts made in the trade must be compensated for. According to Shāfi'ī and Ḥanbalī schools (sects), increases and discounts made, apart from the assembly (place where the contract is signed by both parties) or the right of option, are accepted as donation unrelated to the sale, and return is not required. According to Imām Zufar, since the increases and discounts made are donations unrelated to the sales, return is not required under any circumstances.

The Ḥanafī school asserted certain conditions for the increase in and the discount on the sale price, and for the increase in the goods to be fixed by adding them to the original trade. These conditions are as follow:

1. In order to be able to increase the sale price, the goods must be present during the increase. As a matter of fact, in the event that the goods about to be sold are not present during the increase, or are destroyed in actuality or by default, the increase shall not be valid.
2. In order for the increase to be made in the good (mab'ī, the sold good) to be valid, the amount of the increase shall be known. As a matter of fact, the instance that the goods are obscure in the contracts that require delivery and acceptance renders the contract void.
3. In order for the sale price or the increase in the goods to be added to the actual sale, it has to be accepted in the contract assembly.
4. The discount to be made on the sale price is not required to be accepted in the contract assembly (place where the contract is signed by both parties). Therefore, the discount to be made on the sale price can be made in the contract assembly, or after the assembly is adjourned.
5. In order to be able to make a discount on the sale price, the goods must be in hand; otherwise, there cannot be a discount on the mab'ī goods.
6. If a third party makes an increase in the sales price upon the request of the customer, the payment of this is the responsibility of the customer.
7. Adding the increase in and discount on in trade the actual sales is valid if the supplier, the customer or a third party actualize the increase or the discount except for a trustee.
8. The supplier can make a discount on the entire sale price, which is in exchange for the goods he/she sells, and this discount is valid. This discount is not added to the original sale, but the sale price is cancelled out of the debit of the customer.
9. Although the price increase made by the customer is added to the actual sale, this increase is not regarded as of the original sale considering the preemptor (shafi'ī).
10. In the event that the dealer renounces the debt he / she is owed by the customer with barāa isqāt, the customer can request the sale price given to the dealer to be

returned. However, if the seller waives his / her claim by *baraa istifâ*, the customer cannot request the sale price given to the dealer to be returned.

In our opinion, it is better to add the increases and discounts, made when there is a contract assembly present, or the right of option, to the actual sale. As a matter of fact, in these two cases, the contract has not yet been completed, and the increases and discounts made at a later time are a continuation of the contract made earlier. Increases and discounts made when there is no assembly or right of option are of donations unrelated to the sale.

Keywords: Islamic Law, Trading, Increase, Discount, Main Sale.

GİRİŞ

Mezhep imamlarının birçok konuda ihtilaf etmeleri, ele aldıkları konuları en ince ayrıntısına kadar inceleyip meseleyi kırk kırk yarararcasına irdelemeleri, konu hakkında yapılan ihtilaf- ların ardında büyük meselelerin olduğunun bir göstergesidir. Bu bağlamda çalışmamızın konusunu teşkil eden alışverişlerde yapılan arttırım¹ ve indirimlerin² asıl satışı dâhil olup olmadığı konusu muâmelâtta fakihlerin üzerinde çokça kafa yorup, farklı görüşler ortaya koyduğu meşhur meselelerden biridir.³ Alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışı dâhil olup olmayacağı konusu, ilk başta oldukça sığ bir mevzu gibi görünse de mevzunun derinliği konunun özüne inildikçe anlaşılmaktadır. Nitekim konuyla ilgili olarak mezheplerin ortaya koydukları görüşlerin her birinin ince bir anlayışın mahsulü olması, bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimler konulu araştırmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimin câiz olduğuna dair deliller ortaya konulacak, ikinci bölümde dört mezhep ile İmam Züfer'in konuya ilişkin görüşlerine yer verilecektir. Bununla birlikte, çalışmanın ana eksenini ağırlıklı olarak Hanefî mezhebi oluşturacaktır. Bu bağlamda Hanefî ve Şâfiî mezhepleri ile İmam Züfer'in konuya ilişkin getirdiği deliller ile karşı tarafa yönelttikleri eleştiriler ele alınacaktır. Bunun yanı sıra Hanefîler'in alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlerin hangi şartlarda asıl satışı dâhil olacağına ilişkin ileri sürdüğü şartlar ile yapılacak arttırım ve indirimlerin hangi tür alışverişlerde geçerli olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Konuya ilişkin olarak Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleri Hanefî ve Şâfiîlerle aynı olduğu için ayrıca ele alınmayacak, görüşlerin ortak olduğu hususlara atıf yapılmakla yetinilecektir.

Alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlere ilişkin meseleler fıkıh eserlerinde birçok başlık altında ele alınmış, konu için müstakil bir başlık açılmamıştır. İncelediğimiz fıkıh eserlerinde alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimle ilgili meselelerin ele alınmasında, “ez-ziyâde fi’s-semen” (alışverişlerde müşteri tarafından semende yapılan arttırım), “el-hat fi’l-mebi”

¹ Arttırım: Alışverişlerde tarafların anlaşığı semende müşteri tarafından yapılan fazlalık veya alışverişlerde üzerinde anlaşılan ve miktarı belli olan malda bayi tarafından yapılan ilavedir.

² İndirim: Alışverişlerde bayi tarafından semenin bir kısmının ıskat edilmesi veya alacak hakkının bir kısmından feragat edilmesidir.

³ Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 4 c. (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2004), 3/206.

(alışverişlerde satıcıyla müşterinin üzerinde anlaştıkları semende, satıcının yapmış olduğu indirim), “ez-ziyâde fi’s-semen ve’l-müsemmen” (müşteri ve bâyi tarafından gerek semende gerekse mebîde yapılan arttırım), “ez-ziyâde” (alışverişlerde yapılan arttırım) ve “el-hat” (alışverişlerde yapılan indirim) gibi kavramların kullanılarak konunun tahlil edildiği görülmüştür.

Alışverişlerde akid tamamlandıktan sonra bâyi veya müşteriden bir tarafın aldanması, aldatılması gibi gerekçelerle veya herhangi bir gerekçe olmaksızın müşteri veya satıcı tarafından semende arttırım ve indirimin yapılması ile satıcının sattığı malda arttırım yapması fakihler tarafından câiz görülmüştür. Konuya ilişkin olarak fakihlerin ihtilafa düştüğü nokta ise yapılan arttırım veya indirimin daha önce gerçekleşen satış akdinin bir devamı mı yoksa akidden bağımsız yapılmış bir hibe mi olduğudur. Bu noktada fakihler tarafından üç farklı görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşler şunlardır:

1. Hanefî ve Mâlikîler’e göre semende yapılan arttırım ve indirim ile satıcının malda yaptığı ziyadeler, asıl satışın bir devamı niteliğinde olup asıl satış bedelinde yapılmış bir arttırım veya indirimdir ve bunlar asıl satış esnasında üzerine anlaşılan semen veya malın hükümlerine tabidir.⁴ Örneğin, müşteri 100 TL’ye satın aldığı bir ürün için 20 TL arttırım yaparak satıcıya 120 TL öderse veya satıcı 100 TL’ye sattığı üründe 10 TL indirim yaparak fiyatı 90 TL’ye düşürürse veya satıcı sattığı 10 kg. ürüne kendiliğinden 2 kg. daha ekleyecek olursa yapılan bu arttırım ve indirimler asıl satıştan sayılır. Akid en son belirlenen fiyat ve mal üzerinden yapılmış kabul edilir.

⁴ Muhammed b. Ahmed Serahsî, *el-Mebsût*, 30 c. (Beyrut: Dâru’l-Marife, 1993), 3/84; Alâüddin Ebü Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’ fi tertibi’s-şerâi’*, 7 c. (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1986), 5/258-259; Ömer b. İshak el-Hindî Ebü Hafs, *el-Ğurretü’l-münife fi tahkiki’l-İmâm Ebi Hanîfe*, 1. Bs (Beyrut: Müessesetü’l-Kutubi’s-Sekâfiyye, 1986), 83; Osman b. Ali ez-Zeylai, *Tebyinü’l-hakâik şerhu Kenzid-dekâik* (Kahire, 1313), 4/83; Mahmud b. Ahmed b. Abdilaziz el-Buhârî el-Merginânî *Burhânü’s-Şeria, el-Muhitü’l-Burhânî fi’l-fikhi’n-Nu’mânî*, thk. Abdulkarim Sâmî, 9 c. (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2004), 6/473; Ali b. Ebi Bekr b. Abdulcelil Merğinânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti’l-mübtedi*, thk. Talâl Yusuf, 4 c. (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, ts.), 3/59-60; Ekmelüddin Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed Bâbertî, *el-İnâye şerhu’l-Hidâye*, 10 c. (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 6/519-520; Mehmed b. Ferâmurz b. Ali Muhyiddin Molla Hüsrev, *Dürrü’l-hükkâm fi şerhi Gururî’l-ahkâm* (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-Arabî, ts.), 2/184-185; Zeynuddin b. İbrahim b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik*, 8 c. (Dâru’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.), 6/129; Alaüddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefî, *ed-Dürrü’l-muhtâr*, thk. Abdülmünim Halil İbrahim, 1. Bs (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002), 428; Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Ebi Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrid*, thk. Muhammed Ahmet Sırac ve Ali Cuma Muhammed, 12 c. (Kahire: Dâru’s-Selâm, 2006), 5/2558; Emin Efendi Zâde Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 2. Bs, 4 c. (İstanbul, 2017), 1/379.

Mâlikî mezhebi için bk. Muhammed b. Abdullah İbn Yunus es-Sikkilî, *el-Câmi’ li-mesâilil-Müdevvene*, 1. Bs, 24 c. (Ma’hedü’l-Buhûsî’-İlmiyye, 2013), 11/343; Ahmed b. İdris b. Abdurrahman Karâfî, *ez-Zehire*, 1. Bs, 14 c., 1994, 5/271, 274; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, 3/206-207; Muhammed Ali Hasan, *Tehzibü’l-furûk ve’l-kavâidü’s-sünniyye fi esrâri’l-fikhiyye*, 4 c., t.y, 3/493-494. (Furûk’la birlikte baskısı için bk. 3/290).

2. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde, semende yapılan arttırım ve indirimler şayet meclis veya şart muhayyerliğinin bulunduğu zamanda gerçekleşmişse yapılan bu arttırım ve indirimler asıl satışın devamı niteliğinde olup asıl satıştan sayılmaktadır. Fakat yapılan arttırım ve indirimler bu iki muhayyerliğin bulunduğu bir zamanda yapılmamışsa bunlar asıl akde eklenmezler. Bu durumda yapılan arttırım ve indirimler hibe sayılır.⁵

3. İmam Züfer ise alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimi hiçbir şekilde asıl akde dâhil etmemektedir. İmam Züfer'e göre yapılan arttırım asıl satışın bir devamı niteliğinde olmayıp satış bedeli dışında yapılmış bir hibedir. Yapılan indirim ise paranın bir kısmında yapılmış ibrâ yani satıcının alacağı paranın bir kısmından feragat etmesidir.⁶

Alışverişte yapılan arttırım ve indirimlere yönelik mezheplerin ortaya koyduğu görüşlerin, satılan malın başkasına ait olduğunun anlaşılması, malın kusurlu çıkması, akdin fasit olması veya karşılıklı rıza ile akdin feshedilmesi gibi satılan malın iadesini gerektiren bir durumla karşılaşıldığında uygulaması ise şu şekildedir:

Hanefî ve Mâlikîler'e göre satılan malla birlikte yapılan arttırım ve indirimlerin iade edilmesi gerekir. Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre meclis veya şart muhayyerliğinin dışında yapılan arttırım ve indirimler satıştan bağımsız hibe olarak kabul edilmekte ve iadesi gerekmemektedir. İmam Züfer'e göre ise yapılan arttırım ve indirimler satıştan bağımsız hibe olduğundan hiçbir surette iadesi gerekmez.⁷

⁵ Abdülkerim b. Muhammed er-Râfî, *el-Aziz şerhü'l-Veciz*, thk. Adil Ahmed Ali Muhammed, 1. Bs, 13 c. (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 4/124-125; en-Nevevî, *el-Mecmu' şerhü'l-Mühezzeb*, 9/374-375; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Heytemî, *el-Fetâva'l-fikhiyyeti'l-kübrâ* (Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.), 2/276; Abdulvahid b. İsmail er-Ruvyânî, *Bahru'l-mezheb fi fûrû'l-mezhebi-Şâfiî*, thk. Târik Fethî es-Seyyid, 1. Bs, 14 c. (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 5/25; Yahyâ b. Ebî Hayr, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâmi-Şâfiî*, thk. Kasım Muhammed en-Nürî, 1. Bs, 13 c. (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000), 6/434; Muhammed b. Ahmed eş-Şâsi Kaffâl, *Hilyetü'l-ulemâ fi mârifeti mezâhibi'l-fukahâ*, thk. Yasin Ahmed, 1. Bs (Ürdün: Mektebetü'r-Risâle el-Hadise, 1988), 4/27.

Hanbelî mezhebi için bk. Mansur b. Yunus Behûtî, *Şerhu Münteha'l-irâdât*, 1. Bs, 3 c. (Âlemü'l-Kutub, 1993), 2/53; Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni*, 10 c. (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 4/137, 5/259; Abdurrahman b. Kudâme el-Cemmâilî İbn Kudâme, *eş-Şerhü'l-kebir âlâ Metni'l-mukni'*, ts., 4/105-106, 5/523; İbrahim b. Muhammed b. Abdullah Burhânuddîn, *el-Mebde' fi şerhi'l-Mukni'*, 8 c. (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 4/104-105; Mansur b. Yunus el-Behûtî, *Keşşâfü'l-kinâ' an metni'l-İknâ'*, 6 c. (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/233-234; Mustafa b. Said b. Abduh, *Metâlibü'l-üli'n-nehî fi şerhi Ğâyeti'l-münteha'*, 6 c., 1994, 3/132, 4/139; Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım el-Âsîmî, *Şerhu er-Ravzi'l-mürbi' bi-şerhi Zâdi'l-müstakni'*, 1. Bs, 7 c., 1397, 4/462-464; Abdulaziz b. Muhammed b. Abdurrahman, *el-Esile ve'l-ecvibetü'l-fikhiyye*, 6 c., ts., 4/182-183, 6/178; Ahmed b. Muhammed b. Hasan, *Şerhu Zâdi'l-müstakni'*, 6 c., ts., 4/395.

⁶ Serahsî, *el-Mebisût*, 13/84; Zeylâi, *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 4/83; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 6/473; Merġinânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedi'*, 3/60; Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, 6/520; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/129.

⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 3/206-207.

1. ALIŞVERİŞLERDE YAPILAN ARTTIRIM VE İNDİRİMİN CÂİZ OLDUĞUNA DAİR DELİLLER

Alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimin câiz olduğuna dair fukahânın öne sürmüş olduğu delillerin başında “وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيطَةِ” “Mehrin kararlaştırılmasından sonra karşılıklı rıza ile (mehrin az veya çok ödenmesinde) size bir vebal yoktur” (Nisa 4/24) ayeti gelmektedir. Ayet, mehrin belirlenmesinden sonra tarafların karşılıklı rıza ile üzerinde anlaşılan mehirde arttırım veya indirim yapmalarının câiz olduğunu göstermektedir.⁸ Her ne kadar ilgili ayet, mehir hakkında varit olan bir hükmü ortaya koymuşsa da fakihler, mehir hakkında geçerli olan bu hükmü kıyas yoluyla diğer muâmelât konularına da uyarlamış ve aynı hükmü diğer alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlere de uygulamışlardır. Fakat Alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimin asıl satışa eklenebilmesi için ileride ele alınacağı üzere Hanefîler bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Belirledikleri şartları taşımayan muâmelât konularını bu kıyasın kapsamı dışında tutmuş ve bu tür alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimleri asıl satışa dâhil etmemişlerdir.⁹

Yukarıda delil olarak verilen ayette geçen “mâ”nın (مَا) âm bir lafız oluşundan hareketle ayetin mehirde arttırım veya indirim yapılması, mehirin hibe edilmesi veya sonradan ödenmesi, kadının mehir hakkından feragat etmesi gibi anlamları ifade ettiği ve karşılıklı rıza ile yapılacak olan muameleleri kapsadığı belirtilmiştir. Nitekim fakihler, mehirde yapılacak olan indirimde ve mehirin evlilik akdinden sonra ödenmesinde kocanın rızası gerekmediğinden, ayrıca ilgili ayette “karşılıklı rıza” vurgusu olduğundan dolayı kocanın rızasının sadece mehirin arttırılmasında gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Buradan hareketle de ilgili ayetin sadece arttırıma delalet ettiği görüşünü benimsemişlerdir.¹⁰ Nitekim konuyla ilgili olarak fıkıh eserleri incelendiğinde, alışverişlerde mebi’ ve semende yapılan arttırmaların, satış için yapılmış bir teklif olmasından dolayı yapılan teklifin akid meclisinde kabul edilmesinin şart koşulduğu görülmektedir. Diğer taraftan alışverişlerde yapılan indirimler, satış bedelinin bir kısmından feragat kabul edildiğinden, satış için

⁸ Serahsi, *el-Mebsût*, 13/84; Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’ fi tertibi’ş-şerâi’*, 5/259; Ebû Hafs, *el-Gurretü’l-münife fi tahkiki’l-İmâm Ebî Hanîfe*, 83; Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Ced, *el-Beyân ve’t-tahsil*, thk. Muhammed Hacci, 2. Bs, 18 c. (Beyrut: Dâru’l-Gurabi’l-İslâmi, 1988), 4/376-377.

⁹ Konu hakkında detaylı bilgi “Hanefîlere Göre Alışverişlerde Yapılan Arttırımın ve İndirimin Asıl Satışa Eklenebilmesi İçin Gerekli Şartlar” başlığı altında verilecektir.

¹⁰ Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *el-Behru’l-muhit fi’t-tefsîr*, thk. Sidki Muhammed Cemil, 11 c. (Beyrut: 1420), 3/591.

yapılmış bir teklif olarak kabul edilmemektedir. Bundan dolayı yapılan indirimın akid meclisinde kabul edilmesi şartı aranmadığı gibi, karşı taraf reddetmediği sürece, rızası aranmadan yapılan indirim geçerli kabul edilmektedir.¹¹

Fukahanın alışverişlerde yapılan arttırımın câiz olduğuna dair sünnetten getirdikleri delillerin başlıcaları ise şunlardır: Süveyd b. Kays'tan rivayetle: "Ben ve Mahreme, Hecer'den kumaş getirmiştik. Rasûlullah bize gelerek birkaç şalvar olabilecek kumaş için bizimle pazarlık etti, yanımızda ücretle çalışan ölçme işini yapan bir tezgâhtarımız vardı. Rasûlullah, tezgâhtara "ölçerken müşteriden yana fazlalaştır." buyurdu. Yine konuyla ilgili Ebû Hüreyre'nin rivayeti ise şu şekildedir: "Bir gün Rasûlullah ile pazara gittim. Rasûlullah tartıcıların yanına oturdu dört dirhemlik bir şalvar satın aldı. Pazarda dirhemleri tartan tartıcılar vardı. Rasûlullah tartıcıya "tart (tarttığın) ağır olsun." buyurdu.¹²

Fakihler, gerek yukarıda verilen ayet gerekse bu hadisler doğrultusunda alışverişlerde yapılacak arttırımın câiz olduğunu belirtmişlerdir. Hadislerde yapılması istenilen ziyadelerin yapılması zorunlu olmayıp ihtiyat çerçevesinde mendub olarak görülmüştür. Nitekim alışverişlerde ölçüde esas olan, terazinin iki kefesinin de birbirine eşit olmasıdır. Hadiste fazla olarak tartılması tavsiye edilen miktar belli olmamakla birlikte az bir arttırmayla gerçekleşecek olan fazlalıktır. İlgili hadislerden tartma işlemini yapan ister mal sahibi olsun ister çalışan işçi olsun isterse bu işi ücret karşılığında yapan üçüncü bir şahıs olsun fark etmeksizin malı tarttıklarında mala biraz ekleme yaparak tartmalarının câiz olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca fakihler alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlerin câiz olduğuna dair sahabe uygulamalarını da delil olarak göstermişlerdir.¹³

¹¹ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, 5/259.

¹² İlgili hadisler için bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnâvût ve Âdil Mürşid, 1. Bs, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 31/445; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü'l-Tirmizî*, thk. Muhammed Şâkir vd., 2. Bs, 5 c. (Mısır: Matbaatu Mustafa, 1975), "Büyü" 12; Süleymân b. el-Eşâs b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, thk. İzzet Abbâs, 6 c. (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1974), "Büyü" 22; Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbni Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki, 2 c. (Şam: Dâru İhyâ'î'l-Kutubi'l-Arabî, ts.), "et-Ticâret" 12/34; Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, 1. Bs, 4 c. (Suud Arabistan: Dâru'l-Muğni, 2000), "Büyü" 18; Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Şelebî, 1. Bs, 10 c. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), "ez-Zine" 52; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, 5/259.

¹³ Örnekler için bk. el-Kudûri, *et-Tecrid*, 5/2558-2559.

2. KONU HAKKINDA MEZHEPLERİN YAKLAŞIMLARI

2.1. Hanefiler'in Görüşü

Hanefilere¹⁴ göre satış bedeli olan semende yapılan arttırım ve indirim ile satılan malda yapılan arttırım, asıl alışverişe eklenme suretiyle sabit olur. Yapılan bu arttırımın, akdi yapan kişi veya üçüncü kişi tarafından yapılması arasında fark yoktur. Üçüncü şahıs şayet bu arttırım veya indirimi satıcı ve müşterinin vekili olarak yapmışsa bu asıl akde eklenir, şayet fuzuli olarak yapmışsa mevkuftur; taraflar icazet verirse geçerli olur, aksi halde batıldır. Üçüncü şahıs arttırım veya indirimi kendi malından yapmışsa bu herhangi bir tarafın icazetine bağlı olmaksızın geçerlidir.¹⁵

Hanefiler konu hakkında delil olarak yukarıda geçen Nisa süresi 4/24 ayetini getirirler. Hanefiler bu ayeti, “akid esnasında kararlaştırılan mehirde sonra eşlerin kendi rızalarıyla aralarında kararlaştırdıkları mehirde arttırım yapmalarında bir vebal yoktur” şeklinde yorumlamakta ve ilk akidden sonra kararlaştırılan mehirin, hüküm bakımından ilk akidle aynı olduğunu ileri sürmektedirler.

Hanefilere göre, yapılan bu arttırım veya indirimin her iki tarafın veya sadece bir tarafın muhayyer bulunduğu bir zamanda yapılması ile her iki taraf için de muhayyerliğin olmadığı bir zamanda gerçekleşmesi arasında herhangi bir ayırım yapmamaktadırlar. Her iki durumda da yapılan arttırım veya indirim asıl satışa tabi kabul edilmektedir. Fakat hakkında özel delil bulunan akidler, bu hükmün kapsamı dışında tutulmaktadır.¹⁶ Örneğin, mehirde yapılan arttırımın asıl satışa eklenebilmesi için eşlerin sahih halvet ile bir araya gelmeleri veya sahih halvet olmamışsa eşlerden birinin vefat etmesi gerekir. Bu iki durum gerçekleşmeksizin eşler boşanacak olur-

¹⁴ Burada Hanefiler'den kastedilen, kaynak eserlerde de belirtildiği üzere alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimin belli şartlar dâhilinde asıl akde ekleneceği görüşünü savunan ashâbuna's-selâse yani Ebû Hanife, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'dir. Bk. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 5/258; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 6/473. Bu İmamların konu hakkında görüşleri aynı olmakla birlikte İmam Muhammed'e göre alışverişlerde yapılan indirimin, akidden bağımsız bir hibe olduğu nakledilmektedir. Bk. el-Haskefi, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 427; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/376.

¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/84; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 5/258-259; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/129-131; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 6/476-478; Molla Hüsvrev, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, 2/184-185; el-Haskefi, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 428; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilazîz İbn Âbidin, *Reddül-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 2. Bs, 6 c. (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/154; el-Kudûri, *et-Tecrid*, 5/2558; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/374-375, 377; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukü İslâmiyye ve Istilahatü Fikhiyye Kamusu*, 8 c. (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 6/45-46.

¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/85; Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 1. Bs, 2 c. (Matbaatü'l-Hayriyye, 1322), 2/13-14; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 3/159; Zeylai, *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 2/141, 4/83.

larsa yapılan arttırım batıl olur.¹⁷ Müşteri veya bâninin yaptığı arttırım, karşı tarafın kabul etmesinden sonra bağlayıcı hale gelir, ödenmesi gerekir, aksi halde ödemeye zorlanır.¹⁸ Satıcı tarafından yapılan arttırım müşteri tarafından teslim alınmadan önce telef olursa, müşteri onun karşılığı olan değeri semenden düşer.¹⁹

Hanefiler yapılan arttırım veya indirimın asıl satışın hükmüne tabi olmasındaki illeti şu şekilde açıklanmaktadır: Bâyi veya müşteri, yaptıkları alışverişi meşru olan bir nitelikten yine meşru olan başka bir niteliğe dönüştürebilir. Örneğin, satış bedelinde yaptıkları arttırımla zararına olan bir satışı, maliyetine bir satışı (tevliye), maliyetine olan bir satışı, karlı bir satışı (murabaha), satış bedelinde yaptıkları indirimle de karlı bir satışı (murabaha), maliyetine (tevliye) veya zararına (vazia) bir satışı dönüştürebilirler. Nitekim alışverişler kârına, zararına veya maliyetine yapılabilir. Burada taraflar, var olan bir akdi kaldırma ve devam ettirme şeklinde tasarruf etme yetkisine sahip oldukları gibi, akdi bir nitelikten başka bir niteliğe dönüştürme yetkisine de sahiptirler. Zira taraflar aslında tasarruf edebildikleri gibi aslın vasfında da tasarruf edebilirler ve bir şeyin niteliğinde (vasfında) tasarruf etmek malın kendisinde tasarruf etmekten daha kolaydır.²⁰ Dolayısıyla bâyi ile müşteri tarafından yapılan bu nakil, akdin bir devamı niteliğindedir ve yapılan arttırım ve indirim asıl satışa eklenmek suretiyle sabit olur.

Hanefiler konu hakkında karşıt görüşlerin iddialarına da cevap vermişlerdir. Örneğin, İmam Züfer, alışverişlerde yapılan arttırım veya indirimın asıl satışa eklenmesini kabul etmemekte ve kabul edenlere şu eleştirileri yöneltmektedir: Alışverişlerde mebîsiz semen ve semensiz mebî tasavvur edilemez. Çünkü bu iki terim, biri diğeri karşılığında kullanılan izafi isimlendirmelerdir ve mebî “müşterinin mülkiyetinde olan semenin” ve semen de “satıcının mülkiyetinde bulunan mebînin” karşılığı olan isimlerdir. Bundan dolayı satış

¹⁷ Kāsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertibiş-şerâi'*, 1 /200, 2/90; Serahsî, *el-Mebsût*, 13/85; el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/13-14; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 3/159, 6/131; Abdurrahman b. Muhammed Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, 2 c. (Beirut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, ts.), 1/349; ez-Zeylâi, *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 2/142; Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, 5 c. (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937), 3/103.

¹⁸ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/130; el-Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 428; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/15; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu*, 6/45; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/374.

¹⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/155; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu*, 6/45.

²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/84-85; Ebû Hafs, *el-Ğurretü'l-münife fî tahkiki'l-İmâm Ebi Hanîfe*, 83; ez-Zeylâi, *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 4/83; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fî'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 6/473; Merğînâni, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedâi*, 3/60; Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, 6/520; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/129-130.

bedeli olan semen, satılan mal karşılığında hak edilir, satış konusu olan malın tamamı birinci akidle müşterinin mülkiyetine geçer ve akid devam ettiği sürece de mülkiyet müşteridedir. Satışa konu olan malda müşterinin mülkiyeti devam ettiği sürece, onun semende yaptığı arttırımı, malın karşılığı olan bedel kabul etmek mümkün değildir. Zira yapılan arttırımın bedel kabul edilmesi durumunda müşteri daha önce kendi mülkiyetinde bulunan bir mala ödeme yapma durumunda kalacaktır ve bu da emanet bırakılan malın, emanetçiden sahibi tarafından satın alınmasına benzeyen, câiz olmayan bir satım akdi olur. Bunun bir sonucu olarak da alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışa eklenmesi câiz değildir.²¹

Hanefiler, İmam Züfer'in "alıcı kendi mülkiyetinde bulunan bir mala bedel ödeme durumunda kalır" itirazına şöyle cevap verirler: Akid, satış konusu olan malın, karşılığında bedel alınacak şekilde müşterinin elinde bulunması koşuluyla devam eder. Bu durumda müşterinin mal için arttırım yapması sahih olur. Ayrıca müşterinin ödediği bu fazlalık, malın karşılığı olan asıl değer olarak değil de kâr hükmünde bağış olarak verilir. Buna ilaveten, bu bir satım akdi olduğundan verilen semen, tâbi olanın değil aslın karşılığıdır. Örneğin, satım konusu olan hayvana ait organların satış bedelinde hiçbir karşılığı yoktur, satıcıya verilen semen aslın (hayvanın) karşılığıdır. Satış sözleşmesi sebebiyle asıla (hayvana) bağlı olarak onun organlarına da sahip olunur. Aynı şekilde semene de satım konusu olan malın karşılığında sahip olunur. Alışverişlerde mal telef olmadıkça yapılan arttırmalar da asıla tabi olarak karşılık bulur.²²

Konu hakkında tarafların arasında bulunan ihtilaf göz önünde bulundurulduğunda, İmam Züfer'in karşılığı olmayan ziyadelerin asıl satışa eklenebileceğini ileri sürdüğü buna mukabil Hanefilerin ise hakikatte kâr mahiyetinde olan ziyadelerin asıl satışa eklenebilmesi için bir karşılığının bulunması gerekmediğini belirttikleri görülmektedir. Taraflar alışverişlerde yapılan arttırımın asıl satışta karşılığının bulunmadığı konusunda ise görüş birliği içerisindedirler. Kanaatimize göre arttırmaların karşılığında her ne kadar semen veya mebi söz konusu olmasa da arttırımın asıl satışın bir uzantısı mahiyetinde görülüp asıl satışa eklenmesinin doğru olacağıdır. Çünkü alışverişlerde bayi veya müşterinin yaptığı arttırmalar yapılan alışverişin bir semeresi mahiyetindedir. Zira alışveriş olmasaydı söz konusu arttırım da gerçekleş-

²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/83-84; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*, 5/ 259; Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, 6/520.

²² Serahsî, *el-Mebsût*, 13/84-85.

meyecekti. Bu sebeple yapılan arttırımı alış verişten bağımsız görmek doğru değildir. Nitekim ticari ilişkilerde temayül de alışverişlerde yapılan arttırımı önceki satışı bir devamı olarak görülmesi şeklindedir.

2.1.1. Hanefiler'e göre alışverişlerde yapılan arttırımın ve indirim asıl satışa eklenebilmesi için gerekli şartlar

Hanefiler, alışverişlerde semende yapılan arttırım ve indirim ile satılan malda yapılan arttırımın asıl satışa tabi olabilmesi için bazı şartlar ileri sürmüşler ve bu şartları taşıyan alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimi asıl satışa eklemiştir.

Bu şartları şöyle sıralayabiliriz.

a. Semende arttırım yapılabilmesi için malın arttırım esnasında mevcut olması gerekir. Nitekim satılan malın artırma esnasında mevcut olmaması, hakikaten (koyunun ölmesi gibi) veya hükmen (kölenin mukâtebe veya mudebbere yapılması gibi) telef olması durumunda yapılacak arttırım sahih değildir. Bu gibi durumlarda yapılan arttırıma tekabül eden bir mahallin bulunmamasından dolayı arttırım sahih değildir. Fakat satın alınan malın isim, şekil ve bazı menfaatlerinin mevcut olması durumunda yapılan arttırım sahihtir. Örneğin müşterinin satın almış olduğu evi kiraya vermesi veya bu evi başka birisine rehin olarak bırakması, satın aldığı demiri kılıç yapması veya almış olduğu koyunu kesmesi halinde yapmış olduğu arttırım sahihtir.²³

Mebûde yapılacak arttırımda ise mebûnin arttırım esnasında mevcut olması gerekmemektedir. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ile Ebû Yusuf'un (ö. 182/798) konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir: Bir köle, bir cariye karşılığında satıldıktan ve taraflar bunları teslim aldıktan sonra bunlardan birisi ölürse, daha sonra da taraflardan birisi diğeri için mebûde bir arttırım yapmak isterse yapılacak olan arttırım câizdir.²⁴ Çünkü onlara göre mebûde yapılan arttırım semen karşılığında yapılmaktadır ve semen de mevcut olduğu için yapılan bu arttırım geçerlidir. Mebûde yapılacak arttırım için ayrıca mebûnin arttırım esnasında mevcut olması gerekmemektedir.²⁵

²³ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/85; el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, 5/2559; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, 5/261; Burhânü's-Şerîa, *el-Muhtî'ül-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, 6/475, 479; Merğînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, 3/60; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, 2/184-185; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/130-131; el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 428; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürrü'l-muhtâr*, 5/154-155; Bilmen, *Hukukü İslâmiyye ve Istilahatü Fikhiyye Kamusu*, 6/45; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/374, 376.

²⁴ el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, 5/2558; Burhânü's-Şerîa, *el-Muhtî'ül-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, 6/474.

²⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/130; el-Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 428; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/374.

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in (ö. 189/805) zâhirü'r-rivâye dışında Ebû Hanifeden yaptıkları bir rivayete göre, malın telef olmasından sonra yapılan indirim sahih olduğu gibi yapılan arttırım da sahihtir. Çünkü semen ve mebîde yapılan ziyade her ne kadar mebî ve semen suretinde olsa da hakikatte kâr olduğundan herhangi bir şeyin mukabilinde olması gerekmediği gibi arttırım veya indirim esnasında mebînin mevcut olması da gerekmez. Zâhirü'r-rivâyede ise, Ebû Hanifeden yapılan rivayete göre malın helak olması durumunda malda yapılan arttırım sahih değildir. Nitekim akid konusu olan mebî kendisinden bedel alınacak bir durumda bulunmamakta ve yapılan arttırımın da bedel olarak ispat edilmesi mümkün olmamaktadır.²⁶

b. Mebîde yapılacak olan arttırımın sahih olabilmesi için arttırımın miktarının malum olması gerekir. Nitekim teslim ve tesellüm gereken akidlerde mebînin meçhul olması akdi fasit kılar.²⁷

c. Semen veya mebîde yapılan arttırımın asıl satışı eklenebilmesi için akid meclisinde kabul edilmesi gerekir. Akid meclisinden sonra yapılan kabulde arttırım satıştan bağımsız hibe kabul edildiğinden asıl satışa eklenmez. Nitekim alışverişlerde semen veya mebîde yapılan arttırım, akid için yapılmış bir teklif olduğundan bu teklifin akid meclisinde kabul edilmesi gerekir.²⁸

d. Mebînin bedeli olan semende yapılacak indirimin akid meclisinde kabul edilme zorunluluğu bulunmamaktadır. Bundan dolayı semende yapılacak indirim akid meclisinde yapılabileceği gibi, meclis dağıldıktan sonra da yapılabilir. Çünkü indirim semenin bir kısmının ıskat edilmesi veya alacak hakkının bir kısmından feragat edilmesidir ve bu akid meclisinde yapılabildiği gibi meclis dışında da yapılabilir. Ayrıca semende indirim yapılabilmesi için indirim esnasında malın müşterinin elinde hakikaten veya hükmen mevcut olması zorunlu olmadığı gibi müşterinin yapılan indirimi kabul etmesi de şart değildir, reddetmediği sürece geçerlidir.²⁹ Satılan malın

²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/85; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, 5/260; el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, 5/2558; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 6/473-474; Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, 6/521-522. (Bâbertî, bu rivayeti Ebû Hanifeden Hasan b. Ziyâd'ın yaptığını belirtmektedir); İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/130; el-Haskefi, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 428; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/170; Ali Haydar Efendi, *Düreri'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/376.

²⁷ Ali Haydar Efendi, *Düreri'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/292, 306, 375; Mahmut Samar, "İslam Borçlar Hukukunda Akitlere Etkisi Bakımından Takyidi Şartlar", *Marife* 18/2 (2018) 514.

²⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, 5/259; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/130; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/154; Bilmen, *Hukukı İslâmiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu*, 6/45; Ali Haydar Efendi, *Düreri'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/374.

²⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, 5/259-260; Molla Hüsrev, *Düreri'l-hükkâm fi şerhi*

telef olmasından veya müşterinin akid bedeli semeni ödemesinden sonra da bâyi semende indirim yapılabilir. Nitekim yapılan indirim semende yapılan bir ıskat veya bir kısmında feragat (ibra) etme olduğundan malın mevcut olması şartı aranmaz.³⁰

e. Mebînin bedeli olan semende indirim yapılabilmesi için mebînin deyn olması gerekir, ayn olması durumunda mebîde indirim yapılamaz. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi, indirim semenin bir kısmının ıskat edilmesi veya alacak hakkının bir kısmından feragat edilmesidir. İskat veya haktan feragat ise ancak deynde olur. Aynın bir kısmından feragat edilmesi veya bir kısmının ıskat edilmesi ise sahih değildir.³¹

f. Müşterinin talebi üzerine üçüncü bir kişi semende bir arttırım yapacak olursa bu fazlalığın ödenmesi müşteriye aittir. Şayet müşterinin talebi olmaksızın üçüncü şahıs kendiliğinden semende bir arttırım yapacak olursa, müşteri de bu arttırima icazet verirse fazlalığı ödeme sorumluluğu yine müşteriye aittir. Fakat müşteri bu işleme onay vermezse yapılan bu arttırım geçersizdir. Ancak üçüncü şahıs akid esnasında müşteri adına kefil olacak olursa veya yaptığı arttırimı kendi adına yapacak olursa ödeme sorumluluğu üçüncü şahsa aittir.³² Bâyi ve müşteri vefat ettikten sonra satılan malın mevcut olması koşuluyla müşterinin vârisi tarafından yapılan arttırım Ebû Hanîfe'ye göre sahihtir.³³

g. Alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimin asıl satışa eklenmesi vekil dışında bâyi, müşteri veya üçüncü şahsın yapması durumunda geçerlidir. Vekilin semende yapmış olduğu indirim ise asıl satışa eklenmez. Örneğin, bir evi satmak üzere tayin edilen vekil evi 100.000 TL'ye sattıktan sonra müşteriye 10.000 TL indirim yapacak olursa vekilin yaptığı bu indirim geçerlidir. Fakat vekil indirim yapmış olduğu 10.000 TL'yi müvekkiline ödemek zorundadır. Satılan evde şüf'a hakkını kullanmak isteyen biri çıkarsa eve, 100.000 TL'den şefi' olabilir. Çünkü vekilin yapmış olduğu indirim akdin aslına iltihak etmeyip müstakil hibe olarak kabul edilir.³⁴

Gureri'l-ahkâm, 2/184-185.

³⁰ Serahsi, *el-Mebsût*, 23- 144; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 6/475; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/156; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatî Fikhiyye Kamusu*, 6/46; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/374.

³¹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/131; el-Haskefi, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 428; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/375.

³² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 5/259; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 6/476-478; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/130-131; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/154; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatî Fikhiyye Kamusu*, 6/46.

³³ el-Kudûri, *et-Tecrid*, 5/2558; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 5/258; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 6/479. (*el-Mültekâ'dan naklen*); Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/375, 377.

³⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 5/260; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/132; İbn

h. Bâyi, sattığı malın karşılığı olan semenin tamamında indirim yapabilir ve bu indirim sahihtir. Yapılan bu indirim asıl satışa eklenmez fakat semen müşterinin zimmetinden düşer. Çünkü yapılan bu indirimin asıl akde eklenmesi durumunda yapılan akid, hibe veya semensiz bir akde dönüştürülmüş olur ki bu durumda yapılan akid fasit olur. Bu ise bâyi ve müşterinin meşru bir akde dayanarak ticaret yapma istekleriyle örtüşmemektedir. Bundan dolayı akdin fasit olmaması için yapılan indirim asıl satışa eklenmez akidden bağımsız hibe kabul edilir.³⁵

ı. Müşterinin yapmış olduğu fiyat arttırımı her ne kadar asıl satışa eklense de yapılan bu arttırım şeffi' hakkında asıl satıştan sayılmaz. Çünkü yapılan bu arttırımın şeffiyi aldatmak için satıcı ve müşteri tarafından anlaşmalı olarak yapılma olasılığı bulunmaktadır.³⁶ Fakat alışverişlerde yapılan fiyat indirimi müşteri hakkında sabit olduğu gibi şeffi' hakkında da sabit olur ve asıl satışa eklenir. Nitekim yapılan bu indirimde şeffiin menfaati söz konusudur.³⁷

j. Bâyinin berâatı iskât ile müşteriden alacağından feragat etmesi durumunda müşteri, bâyiye vermiş olduğu semeni geri ödemesi için talepte bulunabilir. Fakat satıcı, berâatı istifâ ile alacağından feragat etmesi durumunda müşteri bâyiye verdiği semeni geri ödemesi için talepte bulunamaz. Bunun nedeni berâatı iskâtın müşterinin zimmetinde sabit olan borcu düşürmesi, buna karşılık berâatı istifânın ise zimmetteki borcu düşürmemesidir. Çünkü berâatı iskât, bâyinin müşteriden alacağından feragat ettiğini ifade eder. Bu durumda müşterinin bâyiye önceden yaptığı ödemeyi geri talep etme hakkı bulunmaktadır. Berâatı istifâda ise bâyi, alacağının tamamını müşteriden aldığını ve onda bir hakkının kalmadığını belirtmiş sayılır. Bu durumda ise müşterinin bâyiye önceden ödemiş olduğu bedeli isteme hakkının bulunmadığı kabul edilmektedir. Diğer taraftan bâyin, berâatı iskât veya berâatı istifâ ettiğini belirtmeksizin alacağının tamamından müşteriyi ibra ettiğini söylemesi durumunda müşterinin semeni geri talep edip edemeyeceği konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, yapılan bu beraat, berâatı istifâdır. Çünkü mutlak olan lafiz az olana hamledilir bu da berâatı istifâdır. Bu durumda müşteri ver-

Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/154; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/380.

³⁵ Mevsili, *el-İhtiyâr li ta'lili'l-Muhtâr*, 2/46; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/155; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/385.

³⁶ Mevsili, *el-İhtiyâr li ta'lili'l-Muhtâr*, 2/46; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/155.

³⁷ Mevsili, *el-İhtiyâr li ta'lili'l-Muhtâr*, 2/46.

miş olduğu ücreti talep edemez. İkinci görüşe göre ise yapılan bu berâat, berâatı iskâtır, müşteri satıcıya vermiş olduğu semenin geri ödenmesini talep edebilir.³⁸ Kanaatimize göre de bâyinin kayıt koymaksızın sarfettiği “seni borçtan ibrâ ettim” sözünün berâatı istifâ olarak kabul edilmesidir. Çünkü bâyi aksini düşünmüş olsaydı menfaatini korumak ve alacağını ileride talep etmek üzere alacak hakkının mevcudiyetini muhafaza etmek için bunu belirtecek daha açık bir ifade kullanırdı. Buna dikkat etmediği ve her iki ihtimale açık bir ibare kullanmasından bâyinin hakkından tamamen vazgeçtiği varsayımı daha isabetli görülmektedir.

k. Hanefî mezhebinde, alışverişlerde aynı cins mallarda yapılan arttırım ve indirimlerin asıl akde eklenip eklenmemesi konusunda ihtilaf bulunurken, farklı cinslerde yapılan arttırmaların ise asıl satışa eklenmesi hususunda ittifak bulunmaktadır.³⁹ Mezhep imamlarına göre sarf sözleşmesinde farklı cinslerden olan altın ve gümüşün değiştirilmesi ve bunlardan birisinde arttırım veya indirim yapılması câizdir ve asıl satışa eklenir. Fakat sarf akdinde altının altınla mübadelesinde sonradan yapılan arttırımı Ebû Hanîfe asıl akde eklerken, Ebû Yusuf ile İmam Muhammed asıl akde eklememektedir. Ebû Hanîfe, kendisinde arttırım veya indirim yapılan semen veya mebînin ribevî mallardan olmasının yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışa eklenmesine engel olmadığını ve bu durumda yapılan akdin fasit olduğunu belirtir. Ebû Yusuf, kendisinde arttırım veya indirim yapılan semen veya mebînin ribevî mallardan olmamasını, arttırım ve indirimlerin sahih olması ve asıl akde eklenmesi için şart koşar. O’na göre bunların ribevî mallardan olması durumunda yapılan arttırım ve indirimler bâtil olup geçersizdir ve asıl satış akdi sahihtir. İmam Muhammed ise alışverişlerde yapılan arttırımın geçerli olması için semen veya mebînin ribevî mallardan olmaması şart koşar. Bunların ribevî mallardan olması durumunda fazlalığı bâtil, asıl satışı geçerli kabul eder. Fakat indirimde semen ve mebînin ribevî mallardan olmamasını şart koşmaz. Çünkü ona göre alışverişlerde yapılan indirim akidden bağımsız bir hibe olduğundan asıl satışa eklenmez ve bundan dolayı da akdi ifsat etmediği gibi batıl da kılmaz.⁴⁰ Bazı kaynaklarda ise

³⁸ İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik*, 6/131; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ale’l-Dürri’l-muhtâr*, 5/156; Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 1/377-378, 385; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu*, 6/47.

³⁹ el-Haskefi, *ed-Dürri’l-muhtâr*, 427; Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, 1/376.

⁴⁰ Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’ fî tertibi’ş-şerâi’*, 5/216, 259, 261; Burhânü’ş-Şerîa, *el-Muhtitü’l-Burhânî fi’l-fikhi’n-Nu’mânî*, 6/476, 479; İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik*, 6/130; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ale’l-Dürri’l-muhtâr*, 5/170-171.

İmam Muhammed'in aynı cins ribevî mallarda yapılan arttırım ve indirimler ile yapılan akdi sahih kabul ettiği belirtilmektedir. İmam Muhammed'e göre bu konuda arttırım ile indirim arasında herhangi bir fark bulunmadığı ifade edilmektedir.⁴¹

I. Alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimin sahih olabilmesi için semen veya mebînin teslim alınması şart değildir. Bundan dolayı bâyi ve müşterinin semen ve mebî teslim almadan önce gerçekleştirdikleri arttırım ve indirimler geçerlidir. Nitekim arttırım ve indirimin câiz olduğunu gösteren deliller, arttırım ve indirimin geçerli olması için semen veya mebînin teslim edilmesini şart koşmamaktadır.⁴²

Alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışa eklenip eklenmemesiyle ilgili olarak Hanefî kaynaklarında tespit edebildiğimiz şartlar ana hatlarıyla yukarıda verilmiştir. Konuyla ilgili bazı şartlar ise meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıda verilen konular kapsamında ele alınıp incelenecektir.

1.1.2. Arttırım ve indirimlerin asıl satışa eklendiği muâmeleler

Yapılan araştırmalar neticesinde alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlerin, tevliye, murâbaha, şüf'a, mehir, malın hapsedilmesi, rehin, ikâle, selem ve istihkâk konularında asıl satışa eklendiği tespit edilmiştir.⁴³

1.1.2.1. Tevliye ve murâbahalı satışlar

Tevliye ve murabahalı alışverişlerde satın alınan malda yapılan arttırım ve indirimler asıl satışa eklenmektedir. Bundan dolayı bu yolla satın alınan bir mal, tevliye (maliyetine satış) veya murâbaha (kârına satış) yoluyla satılmak istendiğinde malın bedeli, yapılan arttırım ve indirimden sonraki değer üzerinden hesaplanarak maliyetine veya kârına satılır.⁴⁴ Örneğin, müşterinin 100 TL'ye almak için anlaştığı bir kitapta satıcı daha sonra 20

⁴¹ el-Haskefi, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 431. Konu hakkında İbn Âbidin'in itirazı için bk. İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/171.

⁴² Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın, 1. Bs, 12 c. (Beyrut, 2012), 3/121; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 5/216, 259, 261; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 6/476, 479; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/130; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/171; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/374.

⁴³ İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/155; el-Haskefi, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 428; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/380.

⁴⁴ el-Kudûri, *et-Tecrid*, 5/2565; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 7/5; Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, 6/521; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 5/222; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/155; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, 2/185; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/130; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/380, 382.

TL indirim yapacak olursa ve bunu satın alan müşteri kitabı tevliye yoluyla başka birine satmak isterse kitabı ilk fiyatı olan 100 TL'den değil indirimli fiyatı olan 80 TL'den satması gerekir.

1.1.2.2. Şüf'a (Ön Alım Hakkı)

Şüf'a, satılan bir malı, belli şartlar dâhilinde müşteri veya satıcının rızasına bakılmaksızın, satış fiyatı üzerinden üçüncü bir şahsın (şefi'in) cebren temellük etmesidir.⁴⁵ Daha önce de belirtildiği gibi müşterinin yapmış olduğu fiyat arttırımı her ne kadar asıl satışa eklense de yapılan bu arttırım şefi' hakkında asıl satıştan sayılmaz. Çünkü yapılan bu arttırımın şefi'i zarara sokmak için satıcı ve müşteri tarafından anlaşmalı olarak yapılma olasılığı bulunmaktadır. Fakat alışverişlerde yapılan indirim müşteri hakkında sabit olduğu gibi şefi' hakkında da sabit olur ve asıl satışa eklenir. Nitekim yapılan bu indirimde şefi'in menfaati bulunmaktadır.⁴⁶

Bâyi, satmış olduğu malın bedelinin tamamında müşteriye indirim yaptığında yapılan bu indirim geçerli olmakla birlikte asıl satışa eklenmez. Nitekim yapılan indirim asıl satışa eklenecek olursa bu işlem, satış akdi olmaktan çıkıp hibeye dönüşür. Hibe olması durumunda ise şüf'a hakkı düşünülemez. Çünkü şüf'a akdinde mal ve bu malın bir karşılığı olması gerekir. Hibede malın karşılığı bulunmadığından şüf'a hakkı düşer ve şefi' malın bedelinin tamamında yapılan bu indirimden yararlanamaz. Bu durumda şefi' malı ancak indirimden önceki değeri üzerinden satın alabilir.⁴⁷

1.1.2.3. Mehir

Mehir, evlenirken erkeğin eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mal için kullanılan terimdir.⁴⁸ Nikâh esnasında mehirde arttırım yapmak sahihtir. Mehirde yapılan arttırımın asıl satışa eklenebilmesi için eşlerin sahih halvet⁴⁹ ile bir araya gelmeleri veya sahih halvet olmamışsa

⁴⁵ Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler* (Konya: Tekin Kitapevi, 2014), 122.

⁴⁶ el-Kudûri, *et-Tecrid*, 5/2566; Merğînâni, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, 3/60, 4/315; Mevsîli, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, 2/46; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fî'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 7/342; Bâbertî, *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*, 6/521; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, 2/185; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/130; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/155; Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/380, 382.

⁴⁷ Serahsî, *el-Mebûsât*, 14/108; Mevsîli, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, 2/46; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fî'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 7/324; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/155.

⁴⁸ Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 323.

⁴⁹ Halveti sahîhâ: Bir fıkıh terimi olarak sahih bir nikâhtan sonra karı kocanın, üçüncü bir kişinin izinsiz muttali olamayacağından emin buldukları bir yerde cinsî birleşme olmaksızın başa kalmalarını ifade eder. Orhan Çeker, "Halvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1997, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halvet--fikih>.

eşlerden birinin vefat etmesi gerekir. Bu iki durum gerçekleşmeksizin eşler boşanacak olurlarsa yapılan arttırım batıl olur. Bu durumda koca, eşinden sadece vermiş olduğu asıl mehri geri ödemesini talep edebilir. Çünkü наста bu iki durumun gerçekleşmemesi halinde erkeğin, sadece akid esnasında belirlenen mehrin yarısını eşinden geri ödemesini talep edebileceği belirtilmiştir.⁵⁰

Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'e (ö. 189/805) göre evliliğin ölüm veya boşanma yoluyla sona ermesinden sonra mehirde yapılacak arttırım batıldır. Ebû Hanîfe'ye göre ise evliliğin sona ermesinden veya kadının vefat etmesinden sonra da mehirde arttırım yapmak sahihtir. Çünkü bu durumda yapılan arttırım kâr kabilindedir. Fakat ölümden dolayı evliliğin sonlandırılmasında yapılan bu arttırımın asıl akde eklenmesi kadının varislerin onayına bağlıdır.⁵¹

Daha önce arttırım için gerekli şartlar belirtilirken de ifade edildiği gibi bu arttırım yapılırken icap ve kabul şarttır. Kocanın eşine; “Mehrini şu kadar arttırdım”, eşinin ise; “Arttırımı kabul ettim” demesinden sonra yapılan arttırım sahih olur ve asıl akde eklenir. Ayrıca kocanın mehirde arttırım yaparken arttıracığı miktarı da belirtmesi gerekir. Mehirde miktar belirtilmeksizin mutlak olarak yapılan arttırım belirsiz olduğundan dolayı geçerli değildir. Mehirin, kadın tarafından kocasına hibe veya ibra edilmesinden sonra koca tarafından mehirde arttırım yapılabilir ve yapılan bu arttırım geçerlidir. Ölüm döşeginde olan kocanın, eşinin mehirinde arttırım yapması, eşine ödeyeceği başka bir mehri ikrar etmesi veya eşine vermesi gereken mehir miktarı belli olduğu halde bundan daha fazla bir miktar olduğunu söylemesi durumunda kocanın yapmış olduğu arttırım ve ikrar geçerli değildir.⁵²

Boşanmış kadının, evlilik akdinden sonra kocasının zimmetinde olan mehrinde indirim yapması veya tamamından feragat (ibra) etmesi sahihtir.⁵³ Bunu kocasının huzurunda veya gıyabında yapması arasında bir fark yoktur. Koca, sarahaten kabul ettiğini söylemese bile reddetmediği sürece ya-

⁵⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbiş-şerâi'*, 1 /200, 2/90; Serahsî, *el-Mebsût*, 13/85; el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, 2/13-14; İbn Nüceym, *el-Bahri'r-râik*, 3/159, 6/131; Şeyhizâde, *Mecmau'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, 1/349; ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 2/142; Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, 3/103.

⁵¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbiş-şerâi'*, 5/260; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhâni fi'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 6/475; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/154; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu*, 2/128-129.

⁵² Şeyhizâde, *Mecmau'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, 1/349; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu*, 2/129.

⁵³ Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, 3/103.

pılan indirim ve ibra sahihtir. Fakat kadının ayn kabilinden olan mehrinde indirim veya ibra yapması sahih değildir. Bu mehirin bizatihi ödenmesi gerekir.⁵⁴ Çünkü ayn kabilinde olan mallarda yapılacak indirim ya mümkün değildir veya yapılması durumunda malın değerinde büyük kayıplara neden olacaktır. Örneğin, mehir olarak belirlenen muayyen hayvanda indirim yapılması mümkün değildir. Mükellef bir kızın rızası olmaksızın babası tarafından mehirde arttırım talebinde bulunulması, indirim yapılması veya mehrin hibe edilmesi sahih değildir. Babanın bunlardan birini yapması durumunda yapılan işlemin geçerli olması kızın onayına bağlıdır.⁵⁵ Nitekim tam edâ ehliyetine sahip olan birinin izin ve icazeti olmaksızın malında üçüncü şahsın tasarrufları mal sahibinin onayına bağlıdır. Burada tasarrufta bulunanın kadının babası olması da bu durumu değiştirmemektedir.

1.1.2.4. Malın hapsedilmesi

Müşteri peşin olarak almış olduğu malın semeninde arttırım yapacak olursa, bâyi semende yapılan arttırımı tahsil edinceye kadar malı hapsedme hakkına sahiptir. Müşteri malın semeninde yapmış olduğu arttırımı bâyiye ödeyinceye kadar malın kendisine teslim edilmesini talep edemez.⁵⁶ Şayet bâyi, müşterinin yaptığı bu ziyadeyi teslim almadan önce malı müşteriye teslim edecek olursa ve müşteri de malı teslim aldıktan sonra satım akdini feshedecek olursa bâyi müşteriye sadece asıl bedeli öder, ziyadeyi teslim almadığı için geri iade etmez.⁵⁷

1.1.2.5. Rehin

Rehin; borçlunun bir vereceği karşılığında borcunu ödeyeceğine dair teminat olarak verdiği, borcunu ödemesi durumunda geri verilmesi veya borcunu ödeyemediği durumda bedelinden borcun tahsil edilmesi üzerine alacaklıya verdiği maldır. Rehinde yapılacak arttırım istihânen caiz görülürken rehin karşılığındaki borcun artırılıp artırılamayacağı mezhepte tartışmalıdır. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre borçta arttırım yapmak caiz değilken Ebû Yusuf'a göre ise caizdir. Nitekim Ebû Yusuf, rehin konusunda borcu semene, rehin verilen malı da mebte kıyas etmektedir. O'na

⁵⁴ Şeyhizâde, *Mecmau'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, 1/349; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, 2/129.

⁵⁵ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, 2/129.

⁵⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'l-Dürri'l-muhtâr*, 5/155;

⁵⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/380, 382; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, 2/51.

göre nasıl ki akid semensiz gerçekleşmiyorsa aynı şekilde rehin de borçsuz gerçekleşmez. Bu kıyasın bir sonucu olarak da alışverişlerde semen veya mebide yapılan arttırım caiz olduğu gibi aynı şekilde rehin veya rehinle teminat altına alınan borçta da arttırım yapılması caizdir ve yapılan arttırım veya indirimler asıl satışa eklenir.⁵⁸

1.1.2.6. İkâle

İkâle, sahih olan bir akdin, tarafların karşılıklı anlaşmaları sonucu bozularak ortadan kaldırılmasıdır. İkâle, satılan malın tesliminden önce gerçekleşmişse ve malın bedeli alıcı tarafından satıya ödenmişse, ödenen semen satıcı tarafından müşteriye iade edilir ve alışverişte şart koşulan indirim ile arttırmalar geçersiz olur. Ebû Hanîfe'ye göre ikâle bir fesih işlemidir ve satılan malın müşteri tarafından teslim alınmasından sonra yapılmışsa satıcı müşterinin kendisine yaptığı ödemeyi cins, vasıf ve miktar olarak aynen geri ödemek zorundadır. Diğer taraftan akidde tarafların üzerinde anlaştıkları fakat henüz gerçekleşmemiş olan arttırım ve indirimler ise geçersizdir. Çünkü ikâle satış akdinin ortadan kaldırılmasıdır ve mevcut durum için geçerlidir. Vaat edilen arttırım ve indirimler ise henüz mevcut olmadığından ortadan kaldırılması söz konusu değildir. Fakat müşterinin teslim aldığı malda bir kusur meydana gelmişse bu durumda bâyi, bu kusurun karşılığı olarak malın bedeli olan semeni müşteriye iade ederken malda meydana gelen kusurdan dolayı eksik ödeme yapabilir. Mebide yapılan arttırımın müşteriye tesliminden önce helak olması durumunda, satım akdi zarar gören arttırım malının bedeli ölçüsünde feshedilir. Nitekim yapılan arttırım, asıl mebi' mesabesinde ve bundan dolayı asıl mebi' için geçerli olan hükümler arttırım için de geçerlidir. Mebide yapılan arttırım teslimden önce telef olacak olursa satım akdi telef olan mal miktarında feshedilir. Nitekim alışverişte yapılan bu arttırım, akid konusu mebi' sayıldığından nasıl ki teslimden önce mebinin telef olması akdi feshediyorsa akidde yapılan ziyade de telef olacak olursa yine akid ziyade mesabesinde feshedilir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise ikâle yeni bir akid yapma teklifi olduğundan yapılan arttırım ile indirimler geçerlidir ve asıl satışa eklenir.⁵⁹ Günümüz ticari teâmülleri göz önünde bulundurulduğunda ikâlenin bir fesih işlemi olduğu daha belirgin olarak görülmektedir.

⁵⁸ Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*, 6/139.

⁵⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, 2/11; Şeyhîzâde, *Mecmau'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, 2/73; el-Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 428; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/154-155.

1.1.2.7. Selem

Selem, bedelin peşin olarak verildiği, malın tesliminin ise sonraya bırakıldığı akid türüdür. Selem akdinde, henüz ortada mal olmadığından müslümün fihte (mebîde) arttırım yapılması sahih değildir. Nitekim selem, müslümün ileyhin yani borçlanan tarafın ihtiyacına binaen kıyasa aykırı biçimde meşrû kılınmıştır. Selem akdinde müslümün fihte (mebîde) bir arttırımın yapılması, bâninin ihtiyacını karşılamak bir tarafa bilakis onun ihtiyacını daha da arttıracığından sahih görülmemiştir. Fakat selem akdinde müslümün ileyh (borçlu) tarafından semende indirim yapılması sahihtir. Bazı Hanefî fakihlerce müslümün fihte (mebîde) müşterinin indirim yapması da geçerli kabul edilmiştir. Bu durumda gerek re'sül-mâlda (peşin verilen bedelde) gerekse müslümün fihte (mebîde) yapılan indirimler asıl akde eklenir.⁶⁰

1.1.2.8. İstihkâk

İstihkak, bir kimsenin başka bir şahsın mülkiyet ya da zilyetliğinde bulunan bir mal üzerinde mülkiyet iddiasını ispat etmesi, hâkimin de buna göre hüküm vermesidir.⁶¹ Müşteri satın aldığı bir malın semeninde bir arttırım yapmış ve yaptığı bu arttırımı da satıcıya ödedikten sonra üçüncü bir şahıs satın aldığı malın kendisine ait olduğunu ispat ederek malı müşterinin elinden alacak olursa müşteri, yapmış olduğu arttırımla birlikte vermiş olduğu paranın tamamını bâyiden geri alır.⁶²

1.1.2.9. Müzâraa ve müsâkât ortaklığı

Tarım alanında bir tarafın tarlasını vermesi diğer tarafın tarlayı ekmesi üzerine kurulan ortaklığa müzâraa denir. Elde edilen tarım ürünü taraflar arasında yapılan anlaşma doğrultusunda taksim edilir. Taraflardan birinin bahçesini ortaya koyduğu diğer tarafın ise bahçenin bakımını üstlendiği ve elde edilen ürünün varılan anlaşmaya göre taraflar arasında taksim edildiği akid türüne ise müsâkât denir.

⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 29/83; el-Kudûrî, *et-Tecrîd*, 5/2559; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, 5/258; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/155; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/374, 378, 384; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, 6/45.

⁶¹ Hamza Aktan, "İstihkak", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), <https://islamansiklopedisi.org.tr/istihkak>.

⁶² Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, 6/520; ez-Zeylâi, *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, 4/83; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Güverri'l-ahkâm*, 2/185; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/130, 132; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/155, 157; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1/382.

Müzâraa veya müsakat akdinde taraflardan biri, yapılan anlaşmanın hilafına diğer tarafın payından kendi lehine arttırım yapacak olur ve karşı taraf da buna razı olursa bu arttırım, ürün henüz büyüyüp olgunlaşmadan önce yapılmışsa geçerli olur. Çünkü akid konusu olan ürün olgunlaşma aşamasında olduğundan bir artış söz konusudur ve bu durumda taraflar arasında yeni bir akid yapılması câizdir. Taraflardan birinin kendi lehine yaptığı arttırmada yeni bir akid teklifi kabul edildiğinden arttırım geçerli sayılır. Şayet arttırım ürün olgunlaşmasını tamamladıktan sonra yapılmışsa ve kendi hissesinde arttırım yapan da müsâkât akdinde bahçe sahibi, müzâraa akdinde de tohum sahibi olacak olursa yapılan arttırım geçersiz olur. Çünkü ürün büyümesini tamamladıktan sonra akid tamamlanmış sayılır ve taraflar arasında yeni bir akid yapmak câiz değildir. Bu durum akid konusu olan ürünün telef olmasından sonra bedelde arttırım yapılmasına benzediğinden, yapılan arttırımın “akdin aslına katma” esasına dayandırılması mümkün değildir. Bu durumda yapılan arttırım henüz paylaşılmamış olan bir malın bağıışı olacaktır ve bu da sahih değildir. Eğer arttırım yapan bahçe ve tohum sahibi değilse yapılan bu arttırım geçerlidir. Çünkü bu durumda bahçe veya tohum sahibi kendi hissesinden indirim yapmış sayılır.⁶³

Mâlikîler, alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimler konusunda Hanefîlerle aynı görüşü paylaşmaktadır.⁶⁴

2.1. Şâfiîler’in görüşü

İmam Cüveynî (ö. 478/1085), alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışa dâhil olup olmadığı hususunda mezhepte meşhur iki vecihin⁶⁵ bulunduğunu ifade etmektedir. Birinci veche göre alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimler akid meclisinde veya muhayyerliğin bulunduğu bir zamanda yapılmışsa bunlar asıl satıştan sayılır. İkinci veche göre ise alış-

⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 23/143-144; Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi’ fi tertibiş-şerâi’*, 6/182; İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râik*, 6/130.

⁶⁴ İbn Yunus es-Sikillî, *el-Câmî’ li-mesâilil-Müdevvene*, 11/343; Karâfî, *ez-Zehîre*, 5/271, 274; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, 3/206-207; Muhammed Ali Hasan, *Tehzîbü’l-furûk ve’l-kavâidü’s-sünniyye fi esrâri’l-fikhiyye*, 3/493-494. (Furûk’la birlikte baskısı için bk. 3/290).

⁶⁵ “İmam Şâfiî’nin öğrencilerinin (*ashâb*) ve mezhep müctehitlerinin onun usulünden ve kâidelerinden hareketle ürettikleri görüşlere *el-vech/el-vecheyn/el-vucûh/el-evcuh* denir. Müctehit fakihlerin İmam Şâfiî’nin usulü ve kâideleri ışığında ulaştıkları bu görüşler, Şâfiî’nin ifadelerinin bir yansıması olabileceği gibi yepyeni görüşler de olabilir. Yeni görüş olması durumunda bunun İmam Şâfiî’ye nispet edilmesi mümkün olamazken mezhebin genel çatısı içinde yer alabilmektedir. Bu niteliklere sahip bir görüşü İmam Şâfiî dile getirmemiş olsa da Şâfiî mezhebinin bir görüşü olarak kabul edilir. *el-Vecheyn* ifadesinden konunun tartışmalı olduğu, konu hakkında sadece iki görüşün (*vecheyn*) bulunduğu, bu görüşlerin *ashâb* olarak nitelenen ilk dönem fıkıh âlimlerine ait olduğu ve zayıf olan görüşün (*vech*) karşınının *sahîh* ya da *esah* olduğu anlaşılır”. Bk. Muhittin Özdemir, *Şâfiî Fırû’ Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi* (Doktora, Marmara Üniversitesi, 2010), 157-158.

verişlerde yapılan arttırım ve indirimler her ne kadar akid meclisinde veya muhayyerliğin bulunduğu zamanda da yapılsa asıl satışa eklenmez. İmam Cüveynî, ikinci vechin sahih olduğunu belirtmekte ve Şâfiî mezhebinde konuyla ilgili yapılan tartışmaların asıl sebebi olarak muhayyerlik döneminde malın mülkiyetinin bâyiden müşteriye geçip geçmemesi meselesine dayandığını ifade etmektedir. Muhayyerlik döneminde malın mülkiyetinin bâyiden çıkıp müşteriye geçtiğini kabul eden görüşe göre yapılan arttırmalar asıl satışa eklenmez. Çünkü bu durumda müşteri kendi mülkiyetinde bulunan bir malın bedelinde arttırım yapmaktadır ve bu da geçersizdir. Muhayyerlik döneminde malın mülkiyetinin bâyiden müşteriye geçmediğini kabul eden görüşe göre ise yapılan arttırmalar asıl satışa eklenir ve icab-kabul zamanında üzerinde anlaşılmış kabul edilir. Arttırım hakkındaki bu görüşler aynı şekilde alışverişlerde yapılan indirimler için de geçerlidir. Tarafların yapmış olduğu akid lâzimî hale geldikten sonra bâyin semende yaptığı indirim geçerlidir fakat bu müşteriye has bir durum olup şefî hakkında geçerli değildir ve asıl satıştan da sayılmaz.⁶⁶

İmam Nevevî (ö. 676/1277), akid meclisinde arttırım veya indirime dair ileri sürülen sahih şartların asıl satışa eklendiğini belirtir ve akid tamamlandıktan sonra yapılan arttırım ve indirimleri ikiye ayırır. Bunlardan ilki akdin lâzimî hale gelmesinden sonra yapılan arttırım ve indirimler, ikincisi ise muhayyerliğin olduğu zamanda yapılan arttırım ve indirimlerdir. İmam Nevevî, akdin lâzimî hale gelmesinden sonra yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışa dâhil edilmediğini belirtir. Nevevî, muhayyerliğin bulunduğu zamanda yapılan arttırım ve indirimleri ise meclis muhayyerliği ve şart muhayyerliğinin olduğu zamanda yapılanlar olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutar ve eserinde konu hakkında mezhepte bulunan üç farklı görüşe yer verir.

1–Meclis ve şart muhayyerliğinin bulunduğu zamanda yapılan arttırım ve indirimler asıl satışa tabi değildir. İmam Nevevî, Ebû Saîd el-Mütevellî'ye (ö. 478/1086) göre bu görüşün sahih olduğunu belirtirken, İmam Râfiî'ye (ö. 623/1226) göre ise ekyas olduğunu kaydetmektedir.

2–Meclis muhayyerliğinin bulunduğu zamanda yapılan arttırım ve indirimler asıl satıştan sayılırken, şart muhayyerliğinin bulunduğu zamanda

⁶⁶ Abdülmelik b. Abdullah Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*, 1. Bs (Dâru'l-Minhâc, ts.), 5/62; 7/405-407; Ahmed b. Muhammed el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, thk. Ali Muhammed ve Adil Muhammed, 1. Bs, 19 c. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 5/281; Zekeriyâ b. Muhammed, *Esna'l-metâlib fî şerhi Ravzu't-tâlib* (Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, ts.) 1/194; Nevevî, *el-Mecmu' şerhü'l-Mühezzeb*, 13/137.

yapılan arttırım ve indirimler asıl satışı dâhil edilmez. Bu görüşü Ebû Zeyd (ö. 371/981) ve Kaffâl (ö. 417/1026) temsil etmektedir. Bu iki imamın konu hakkındaki görüşlerini desteklemek için öne sürmüş oldukları gerekçe ise akdin yapıldığı meclisin bizatihi akdin kendisi gibi olduğu ve bundan dolayı bu zamanda yapılan arttırım veya indirimlerin asıl satıştan sayılmasıdır. Bu görüşlerini teyit etmek içinde selem akdinde re'sü'l-malın, meclis muhayyerliğinde tayin edilebildiği halde şart muhayyerliğinde re'sü'l-malın tayin edilememesini gösterirler.

3–Fakihlerin kahir ekseriyetinin görüşü ile İmam Şâfiî'nin ifadesinden anlaşılan, gerek meclis muhayyerliğinde gerekse şart muhayyerliğinde yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışı tabi olduğudur. Bu durumda yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışı eklenmesinin sahih olması için iki görüş ileri sürülmüştür. Birinci görüşe göre, alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışı eklenebilmesi için muhayyerlik zamanında malın mülkiyetinin satıcıya ait olması veya malın mülkiyetinin mevkuf olup akdin sonradan feshedilmiş olması gerekir. Fakat muhayyerlik zamanında malın mülkiyetinin müşteriye ait olduğu veya mevkuf olup devamında akdin geçerli kılındığı kabul edilecek olursa bu durumda yapılan arttırım ve indirim asıl satışı dâhil edilmez. İkinci görüşe göre ise muhayyerlik zamanında malın mülkiyetinin müşteri veya bâyide olması veya mevkuf olup devamında akdin feshedilip edilmemesi arasında fark olmaksızın her hâlükârda yapılan arttırım ve indirimler asıl satışı eklenir.⁶⁷ Meclis muhayyerliğinde yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışı eklenme sebebi, akdin yapılmış olduğu meclisin bizatihi akdin kendisi kabul edilmesidir. Şart muhayyerliği de yapılan akdin henüz bir sonuca bağlanmamasından dolayı akdin yapıldığı meclis gibi kabul edilir. Ayrıca henüz lâzîmî hal almamış akdin tesis edilebilmesi için yapılacak olan arttırım veya indirime ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim bir tarafın yapacağı arttırım veya indirim akdin sonuçlandırılmasına yönelik atılmış bir adımdır.

Hanbelîlere göre semende yapılan arttırım ve indirim şayet meclis veya şart muhayyerliğinin bulunduğu zamanda gerçekleşmişse yapılan bu arttırım veya indirimler asıl satışın devamı niteliğinde olup asıl satıştan sayılır. Meclis ve şart muhayyerliğinin bulunmadığı zamanda yapılan arttırım ve indirimler ise hibe kabul edilir.⁶⁸

⁶⁷ en-Nevevî, *el-Mecmu' şerhü'l-Mühezzeb*, 9/374-375; Ruvyânî, *Bahru'l-mezheb fi fûrû'l-mezhebi*-Şâfiî, 5/25; Ebû'l-Hasen, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâmi*-Şâfiî, 6/434; Kaffâl, *Hilyetü'l-ulemâ fi marîfeti mezâhibi'l-fukahâ*, 4/27.

⁶⁸ el-Behûtî, *Şerhu Münteha'l-irâdât*, 2/53; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/137, 5/259; İbn Kudâme, *eş-Şerhü'l-*

2.2. İmam Züfer'in görüşü

İmam Züfer'e göre malda yapılan arttırım veya indirim satıştan bağımsız olarak kişiye yapılmış bir hibedir. İmam Züfer, satış bedelinin ancak yapılan akidle satılan mal karşılığında hak edildiğini, satım konusu olan malın tamamının birinci akidle müşterinin mülkiyetine geçtiğini ve akid devam ettiği sürece de mülkiyetin müşteride olduğunu belirtir. İmam Züfer, satım konusu malda müşterinin mülkiyeti devam ettiği sürece, onun semende yaptığı arttırımı, malın karşılığı bedel olarak kabul etmenin mümkün olmadığını ifade eder. Nitekim ona göre bu durumda müşteri, kendi mülkiyetinde bulunan bir mala bedel ödeme durumunda kalacaktır. Bu da emanet bırakanın emanet bıraktığı malı (vedia) emanet bıraktığı kimseden satın alması gibi olur ki bu da sahih değildir.⁶⁹

İmam Züfer, alışverişlerde yapılan arttırımın akid esnasında ispat edilmesinin mümkün olmadığını söyler. Nitekim satım konusu olan mal, satım esnasında telef olacak olursa veya müşteri satın aldığı cariyeyi azat edecek veya müdebber⁷⁰ kılacak olursa yapılan arttırım satış bedeline eklenemez. Aynı şekilde mehirde yapılan arttırım da zifaktan önce boşamayla yarıya bölünmez. Şayet mehirde yapılan arttırım, akid esnasından itibaren yapılmış kabul edilseydi, bu arttırimda, akid sırasında belirtilen mehir gibi boşanmayla birlikte yarıya bölünebilirdi. Fakat zifaktan önce boşamayla yapılan bu arttırımın yarıya bölünememesi, yapılan ziyadenin asıl akde dâhil olmadığını gösterir. Satışta yapılan indirimde de aynı durum söz konusudur. Nitekim yapılan akidle satış bedelinin tamamı satıcı tarafından hak edildikten sonra, onun bir kısmında indirim yapması – akid, bu kısım hakkında bozulmuş olmadıkça- satış bedeli olmaktan çıkmaz. Ayrıca satışın feshedilmesi bedelin sadece bir kısmında meydana gelmez. Satış bedeli, yapılan akidde karşılıklı edimlerden biri olmakla birlikte fesih sadece bedelde gerçekleşmez, bilakis hem semende hem de mebide gerçekleşir. İmam Züfer, satış bedelinin bir kısmında yapılan indirimi, tamamında yapılan indirimle kıyas eder. O'na göre satış bedelinin tamamında indirimle gidilmesi

kebir alâ Metni'l-mukni', 4/105-106, 5/523; Burhânüddin, *el-Mebde' fi şerhi'l-Mukni'*, 4/104-105; Behûti, *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, 2/233-234; Mustafa b. Said b. Abduh, *Metâlibü'l-ülî'n-nehyi fi şerhi Ğâyeti'l-müntehâ*, 3/132, 4/139; el-Âsîmî, *Şerhu er-Ravzi'l-mürbi' bi-şerhi Zâdi'l-müstakni'*, 4/462-464; Abdulaziz b. Muhammed b. Abdurrahman, *el-Esile ve'l-ecvibeti'l-fikhiyye*, 4/182-183, 6/178; Ahmed b. Muhammed b. Hasan, *Şerhu Zâdi'l-müstakni'*, 4/395.

⁶⁹ Serahsî, *el-Mebstû*, 13/84-85; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, 5/258; ez-Zeylai, *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzid-dekâik*, 4/83; Burhânü's-Şeria, *el-Muhitü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mâni*, 6/473; Merğînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedi'*, 3/60; Bâbertî, *el-İndâye şerhu'l-Hidâye*, 6/520; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/129.

⁷⁰ Müdebber: bir kimsenin, kölesini kendi ölümüne bağlı olarak azat etmesine denir.

durumunda yapılan bu indirim müşteriye satıştan bağımsız yapılmış bir bağıştır. Aynı şekilde semenin bir kısmında yapılan indirimde müşteriye yapılmış bir bağıştır ve asıl satışın bir parçası değildir. İmam Züfer, alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimleri hibe kabul ettiği için bunları hibe hükümlerine tabi kılmıştır.⁷¹

SONUÇ

Akid tamamlandıktan sonra müşteri veya satıcı tarafından semende arttırım ve indirimin yapılması ile satıcının sattığı malda arttırım yapması fakihler tarafından câiz görülmüştür. Konuya ilişkin olarak fakihlerin ihtilafa düştüğü nokta ise yapılan arttırım veya indirimin asıl satışa eklenip eklenmemesidir. Bu noktada fakihler tarafından üç farklı görüş ileri sürülmüştür.

Hanefî ve Mâlikîler'in temsil ettiği birinci görüşe göre semende yapılan arttırım ve indirim ile satıcının malda yaptığı ziyadeler, asıl satışın bir devamı niteliğinde olup asıl satışa dâhildir. Hanefîler'e göre, bâyi veya müşteri yaptıkları alışverişi meşru olan bir nitelikten yine meşru olan başka bir niteliğe dönüştürebilir. Örneğin, satış bedelinde yaptıkları arttırımla, zararına olan bir satışı, maliyetine bir satışa (tevlîye) çevirebilirler. Akid, satış konusu olan malın, karşılığında bedel alınacak şekilde müşterinin elinde bulunması koşuluyla devam etmektedir ve akid devam ettiği sürece yapılan arttırım ve indirimler asıl satışın bir devamıdır. Mebîde yapılacak olan arttırım için mebînin arttırım esnasında mevcut olması gerekmemektedir. Mebînin bedeli olan semende yapılacak indirimin ise ıskat kabilinden olduğu için akid meclisinde kabul edilme zorunluluğu bulunmadığı gibi karşı tarafın kabul etmesi de şart değildir.

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerin temsil ettiği ikinci görüşe göre; sadece meclis veya şart muhayyerliğinin olduğu zamanda yapılan arttırım ve indirimler asıl satışa eklenir. Şâfiî mezhebinde sahih ve ekyas olarak nitelenen vech veya görüşe göre; alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimler her ne kadar akid meclisinde veya muhayyerliğin bulunduğu zamanda da yapılsa asıl satışa eklenmez. Bununla birlikte Şâfiî fakihlerin kahir ekseriyetinin görüşü ile İmam Şâfiî'nin ifadesinden anlaşılana göre; gerek meclis muhayyerliğinde gerekse şart muhayyerliğinde yapılan arttırım ve indirimlerin

⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/84-85; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 5/258; Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, 6/520-521; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/130.

asıl satışa tabidir. Bunlar dışında yapılan arttırım ve indirimler satıştan bağımsız hibe olarak değerlendirilmiştir.

İmam Züfer'in temsil ettiği üçüncü görüşe göre ise alışverişlerde yapılan arttırım ve indirimler satıştan bağımsız olarak kişiye yapılmış bir hibedir.

Kanaatimize göre meclis veya şart muhayerliğinin bulunduğu zamanda yapılan arttırım ve indirimlerin asıl satışa eklenmesi daha isabetlidir. Nitekim bu iki durumda akid henüz tamamlanmamıştır ve bu zamanda yapılan arttırım ve indirimler daha önce yapılan akdin devamı niteliğindedir. Meclis veya şart muhayerliğinin bulunmadığı zamanda yapılan arttırım ve indirimler ise satıştan bağımsız bir hibedir.

KAYNAKÇA

- Abdulaziz b. Muhammed b. Abdurrahman. *el-Esile ve'l-ecvibeti'l-fikhiyye*. 6 Cilt. ts.
- Ahmed b. Muhammed b. Hasan. *Şerhu Zâdi'l-müstakni'*. 6 Cilt. ts.
- Ahmed b. Muhammed, el-Heytemî. *Tuhfetü'l-muhtâc fi şerhi'l-Minhâc*. 10 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü't-Ticâriyeti'l-Kübrâ, 1983.
- Aktan, Hamza. "İstihkak". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/ 336-337. İstanbul, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istihkak>.
- Ali Haydar Efendi, Emin Efendi Zâde. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. 2. Bs, 4 Cilt. İstanbul, 2017.
- Âsımî, Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. *Şerhu er-Ravzi'l-mürbi' bi-şerhi Zâdi'l-müstakni'*. 1. Bs, 7 Cilt. 1397.
- Bâbertî, Ekmelüddin Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. *el-Înâye şerhu'l-Hidâye*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Behûtî, Mansur b. Yunus. *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Behûtî, Mansur b. Yunus. *Şerhu Münteha'l-irâdât*. 1. Bs, 3 Cilt. Âlemü'l-Kutub, 1993.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Burhânüddin, İbrahim b. Muhammed b. Abdullah. *el-Mebde' fi şerhi'l-Mukni'*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Burhânüş-Şerîa, Mahmud b. Ahmed b. Abdilaziz el-Buhârî el-Merginânî. *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. Thk. Abdulkerim Sâmî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. 1. Bs. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2007.
- "Halvet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15: 384-386. 1997. <https://islamansiklopedisi.org.tr/halvet--fikih>.
- Çeker, Orhan. *İslâm Hukukunda Akidler*. Konya: Tekin Kitapevi, 2014.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. *Sünenü'd-Dârimî*. 1. Bs, 4 Cilt. Suud Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Thk. İzzet Abbâs. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1974.
- Ebû Hafs, Ömer b. İshak el-Hindî. *el-Ğurretü'l-münîfe fî tahkiki'l-İmâm Ebî Hanîfe*. 1. Bs. Beyrut: Müessesetü'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1986.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf. *el-Behru'l-muhît fî't-tefsîr*. Thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 11 Cilt. Beyrut, 1420.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî. *el-Müsned*. Thk. Hüseyin b. Süleym. 14 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1984.
- Ebü'l-Hasen, Yahyâ b. Ebî Hayr. *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmiş-Şâfiî*. Thk. Kasım Muhammed en-Nürî. 1. Bs, 13 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 3. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî. *el- Vasît fî'l-mezheb*. 1. Bs. Dâru's-Selâm, ts.
- Haddâd, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed. *el-Cevheretü'n-neyyire*. 1. Bs, 2 Cilt. Matbaatü'l-Hayriyye, 1322.
- Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *Müsned*. Thk. Şuayb Arnaud ve Adil Mürşid. 1. Bs. Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Haskefî, Alaüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed. *ed-Dürrü'l-muhtâr*. Thk. Abdülmünim Halil İbrahim. 1. Bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *el-Fetâva'l-fıkhiyyeti'l-kübrâ*. 4 Cilt. Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilaziz. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 2. Bs, 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968.

- İbn Kudâme, Abdurrahman b. Kudâme el-Cemmâîlî. *eş-Şerhü'l-kebîr alâ Metni'l-mukni'*. ts.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbni Mâce*. Thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki. 2 Cilt. Şam: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, ts.
- İbn Nüceym, Zeynuddin b. İbrahim b. Muhammed. *el-Bahrü'r-râik*. 8 Cilt. Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- İbn Rüşd el-Ced, Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-tahsîl*. Thk. Muhammed Haccî. 2. Bs, 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Gurabi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İbn Yunus es-Sıkillî, Muhammed b. Abdullah. *el-Câmi' li-mesâilil-Müdevvene*. 1. Bs, 24 Cilt. Mekke: Ma'hedü'l-Buhûsi'l-İlmiyye, 2013.
- Kaffâl, Muhammed b. Ahmed eş-Şâî. *Hilyetü'l-ulemâ fi marîfeti mezâhibil-fukahâ*. Thk. Yasin Ahmed. 1. Bs. Ürdün: Mektebetü'r-Risâle el-Hadîse, 1988.
- Karâfî, Ahmed b. İdris b. Abdurrahman. *ez-Zehîre*. 1. Bs, 14 Cilt. 1994.
- Karaman, Hayreddin. *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*. 12. Bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *et-Tecrid*. Thk. Muhammed Ahmet Sırac ve Ali Cuma Muhammed. 12 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 2006.
- Mâverdî, Ahmed b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr*. Thk. Ali Muhammed ve Adil Muhammed. 1. Bs, 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Merğînânî, Ali b. Ebî Bekr b. Abdulcelil. *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. Thk. Talâl Yusuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937.
- Molla Hüsrev, Mehmed b. Ferâmurz b. Ali Muhyiddin. *Dürrerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabî, ts.
- Muhammed Ali Hasan. *Tehzîbü'l-furûk ve'l-kavâidüs-sünniyye fi esrâri'l-fıkhiyye*. 4 Cilt. ts.
- Muhammed, Zekeriyâ b. Muhammed. *Esna'l-metâlib fi şerhi Ravzu't-tâlib*. Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiyye, ts.

- Mustafa b. Said b. Abduh. *Metâlibü'l-ûli'n-nehyî fî şerhî Ğâyeti'l-müntehâ*. 6 Cilt. Mektebetü'l-İslâmî, 1994.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Thk. Hasan Abdulmünim Şelebî. 1. Bs, 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekariyya Muhyiddin b. Şeref. *el-Mecmu' şerhü'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. Dâru'l-Fikr, ts.
- Özdemir, Muhittin. *Şâfiî Fürû' Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi*. Doktora, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Râfiî, Abdulkerim b. Muhammed. *el-Azîz şerhü'l-Vecîz*. Thk. Adil Ahmed Ali Muhammed. 1. Bs, 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Ruvyânî, Abdulvahid b. İsmail. *Bahru'l-mezheb fî fürû'l-mezhebiş-Şâfiî*. Thk. Târik Fethî es-Seyyid. 1. Bs, 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Samar, Mahmut. "İslam Borçlar Hukukunda Akitlere Etkisi Bakımından Takyîdî Şartlar". *Marife* 18/2 (2018): 501-526.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1993.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Asl*. Thk. Muhammed Boynukalın. 1. Bs, 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmizî*. Thk. Muhammed Şâkir vd. 2. Bs, 5 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa, 1975.
- Zeylâî, Osman b. Ali. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzî'd-dekâik*. Kahire, 1313.